

שלוקחם לטיבול ראשון, מברך **אשאר ירקות** "בורא פרי האדמה", שהרי אסור ליהנות מהעולם הזה בלא ברכה, ואכיל, ומתכוין לפטור בברכה זו גם את המרור שלאחר מכן.

והדר, מברך "על אכילת מרור" על החזרת שאוכל אחר המצה לשם מצות מרור ואכיל.

אבל היכא דליכא אלא חסא, ואוכלה גם לטיבול ראשון וגם לטיבול שני, מאי? אימתי יברך "על אכילת מרור".

אמר רב הונא: מברך מעיקרא אמרור בטיבול הראשון [שאינו אלא לשם היכר לתינוקות] "בורא פרי האדמה", ואכיל. ולבסוף, כשהוא אוכל את החסא לשם מצות מרור, מברך עליה "על אכילת מרור", ואכיל.

מתקיף לה רב חסדא: וכי לאחר שמילא טו-א בריסו הימנו מהמרור בטיבול ראשון, חוזר ומברך עליה? והרי כבר יצא ידי מצות אכילת מרור באכילה הראשונה!?

אלא, אמר רב חסדא: מעיקרא, מברך עליה "בורא פרי האדמה" ו"על אכילת מרור", ואכיל.

ולבסוף, אכיל אכילת חסא בלא ברכה, שאינה אלא בשביל היכר לתינוקות.

בסורא עבדי כרב הונא.

ורב ששת בריה דרב יהושע עביד כרב חסדא.

וארוזא, אף על פי שיכול גם לצאת בשאר מיני תבשילים, הואיל ונפיק מפומיה דרב הונא! ובשביל חיבתו לרב הונא עושה כן, כדי להראות שהלכה כמותו, שאפשר גם בסלקא וארוזא.

אמר רב אשי: שמע מינה מדרב הונא שאמר מבשלים אורז בפסח ואין בזה חשש חמץ: לית דחייש להא דרבי יוחנן בן נורי, דלהלן.

דתניא: רבי יוחנן בן נורי אומר: אורז, מין דגן הוא, וחייבין על חימוצו, אם נתחמץ ואכלו בפסח, הוא חייב עליו כרת.

ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח, שאם עשה מהאורז מצה, ואכלה בלילה הראשון, יצא ידי חובת מצה.

חזקיה אומר: אפילו דג וביצה שעליו, שהיו רגילין למרוח ביצה על הדג. ואף על פי שזה דומה לתבשיל אחד, מכל מקום יצא בכך חובת שני תבשילים.

רב יוסף אומר: צריך שני מיני בשר: אחד זכר לקרבן פסח, ואחד זכר לקרבן חגיגה, (20) שהיו מביאים בערב פסח יחד עם הקרבן פסח, כדי שהפסח יהיה נאכל על השובע.

רבינא אומר: אפילו גרמא ובישולא חתיכת בשר ומרק שהתבשל בו, גם כן נחשבים לשני תבשילים.

ועתה דנה הגמרא בדין הברכה באכילת מרור.

זה פשיטא, היכא דאיכא שאר ירקות

20. כתב בשולחן ערוך סימן תע"ג סעיף ד' מביאין לפני בעל הבית קערה שיש בה שלש

והלכתא כוותיה דרב חסדא.

רב אחא בריה דרבא מהדר היה מחזור
אשאר ירקות לטיכול ראשון כדי לאפוקי
נפשיה מפלותא. שאם יקח חזרת [מרור]
לטיכול הראשון הוא נכנס למחלוקת אימתי
יברך "על אכילת מרור".

אמר רבינא: אמר לי רב משרשיא בריה
דרב נתן: הכי אמר הלל משמיה דגמרא: לא
ניכרוך איניש מצה ומרור בהדי הדדי ביחד
וניכול.

משום דסבירא לן: מצה בזמן הזה חיובה
הוא מדאורייתא. ואילו מרור חיובו הוא רק
מדרבנן בזמן הזה [כמבואר הטעם להלן] קכ
א. ואתי מרור דרבנן, ומבטיל ליה
למצה⁽²¹⁾ דאורייתא! שבכל לעיסה
מעורבים בפיו יחד מצה ומרור, ולפעמים
המרור הוא הרוב, ואז הוא "מבטל" את
המצה ולא נשאר מהמצה כזית שלם
באכילתו.

ואפילו למאן דאמר מצות אין מבטלות זו
את זו, שלא נאמרה תורת ביטול ברוב בשתי
מצוות המעורבות יחד.

כאן מתבטל טעם המצה ונחשבת המצה כאילו
איננה, ולפי הסבר זה יוצא, שאם כבר אכל מצה,
וחזור ואוכל מצה ומרור לשם אכילת מרור, יוצא
ידי חובתו, כיון שאין בכח המצה לבטל טעמו
החזק של המרור. ואילו בסוגייתנו מבואר
להיפך שלא יצא ידי מרור, וצריך לומר שבמרור
ישנה סברא הפוכה, כיון שהתורה דרשה לאכול
מרור זכר לומר את חיייהם, וצריך להרגיש את
המרירות בפה כמבואר בסוגיא שאם בלע מרור
לא יצא מפני שלא חש במרירותו, לכן אם אכל
מצה ומרור יחד לשם מצות מרור, לא יצא כיון
שאינו טועם את כל טעם מרירות המרור.
והרמב"ן והמאירי מפרשים שאין זה מדין
ביטול איסורים, אלא משום מעלת והיכוב
המצוה, צריך שלא יערב בה דבר אחר, אלא אם
כן הדבר האחר הוא מצוה כמותה או חמורה
ממנה. אמנם לפי דבריהם קשה להבין את דברי
הגמרא בזבחים [עט א] האומרת כשם שמצוות
אינן מבטלות זו את זו, כך איסורים אינם
מבטלים זה את זה, ולהסבר זה קשה מה
הדמיון, במצוות כל הביטול הוא מחמת חשיבות
המצוה, שלא יאכל דבר רשות עמה. אבל אם
שתי האכילות מצוה, אין בכך ביטול, מה שאין

מצות וכו' ושני תבשילין אחד זכר לפסח ואחד
זכר לחגיגה ונהגו בבשר וביצה והבשר נהגו
שיהיה זרוע ונהגו שהבשר יהיה צלי על גחלים
והביצה תהיה מבושלת וכתב על זה הרמ"א שגם
הביצה אפשר לצלות וכן נהגו בעירנו, וכתב
המגן אברהם שאף שפסח היה נצלה על שפוד
של רמון, מכל מקום כיון שקשה למצוא רמון,
לכן גם אין צורך לצלות דוקא על שפוד, אלא
יניח הבשר על גבי גחלים, וכתב בשערים
המצוינים בהלכה [סימן קי"ח] שגם על הגז
אפשר לצלות הזרוע, שגם קרבן פסח כשר
בדיעבד בנצלה בשלהבת, וכתב המשנה ברורה
בסעיף קטן כ"ז שצריך שיהיה קצת בשר על
הזרוע, ומי שאין לו זרוע, יכול לקחת בשר בלי
עצם, ואת הזרוע אסור לאכול בלילה, אבל
הביצה מותר לאוכלה בסעודת הלילה.

21. בטעם הדבר נאמרו בראשונים כמה הסברים,
ברשב"ם בסוגייתנו וכן בתוספות בזבחים [עח
א ד"ה אלא], משמע שההסבר הוא שמחמת
חריפות המרור מתבטל טעם המצה, וזהו דין
ביטול ככל דיני ביטול איסור בהיתר, שכאשר
בטל הטעם נחשב האיסור כאילו איננו, וכמו כן

והוינן בה: מאן הוא התנא דשמעת ליה שמצות אין מבטלות זו את זו?

ומשנינן: הלל היא!

דתניא: אמרו עליו על הלל, שהיה כורכן⁽²³⁾ את הכזית מקרבן הפסח והכזית מהמצה

הני מילי דאורייתא בדאורייתא, או דרבנן בדרבנן, ששתי המצוות שוות, ששתיהן מדאורייתא או מדרבנן.

אבל מצוה דאורייתא ומצוה דרבנן שהתערבו, אתי דרבנן ומבטיל ליה לדאורייתא!⁽²²⁾ שהמצוה דרבנן נחשבת לרשות ביחס למצוה דאורייתא.

השיעור כזית, אם כן, מקיים מצות מצה ואין המרור מבטלה, ואם יש כאן יותר מכזית, הרי הנוסף על הכזית הוא מצה של רשות, וטעם המרור מבטלו, ואינו עובר באיסור חדש. והקשה על זה המנחת חינוך [מצוה ו' סוף אות ב'] שדין זה שמבטל המרור את המצה, הוא רק נפקא מינה למלקות. אבל איסור ודאי שיש. ועיין שם בהערות שציינו שכן גם דעת הב"י והפמ"ג. אבל הב"ח והחוות דעת חולקים בזה.

23. הבית הלוי בחלק ב' דרוש ב' מביא דרשת חז"ל על הפסוק 'השביעני במרורים הרוני לענה', ודרשו חז"ל השביעני במרורים זה ליל הסדר שאוכלים בו מרור, הרוני לענה זה ליל תשעה באב, שתמיד יוצא תשעה באב באותו יום בשבוע כמו ליל הסדר. ומבאר הבית הלוי שאין זה קשר מקרי, אלא ליל הסדר גרם לליל תשעה באב, מפני שבני ישראל נגאלו ממצרים לפני סוף הארבע מאות שנה שנגזרו עליהם, ואמר הקדוש ברוך הוא למשה, שאת השנים החסירות, הם ישלימו בגלויות הבאות. אבל אם היו נשארים במצרים עד תום הארבע מאות שנה, שוב לא היו גולים, אלא שהקב"ה נאלץ להקדים ולהוציאם לפני שיכנסו לחמישים שערי טומאה, יוצא מכך שגאולת ליל הסדר טמנה בחובה את הגלות שתחול בתשעה באב, ומקשה הבית הלוי על הלשון 'השביעני במרורים', הרי אוכלים רק כזית מרור, ולא שייך בזה לשון שובע, ומבאר שהנה כליל הסדר עושים שני דברים הפוכים, גם

כן באיסורים, כגון שערכב פגול ונותר יחד, מדוע שלא יתבטל הפגול בנותר. וכתב הברכת אברהם להסביר זאת על פי דברי הר"ן בנדרים [גב א] שביטול שייך רק בדברים סותרים. כמו איסור בהיתר, ולכן אומרת הגמרא כפי שמצוות אינן מבטלות זו את זו ולמרות שהם ממינים שונים, בכל זאת כיון שהם מצוות, המצוה הופכת אותם כביכול לדבר אחד, כולם משמשים כרגע לקיים ציווי ה', ולכן אינם נחשבים כדברים שונים ואינם מתבטלים זה בזה, וכמו כן לענין איסורים, אף שהם איסורים שונים כפגול ונותר, בכל זאת לכולם יש דבר משותף, שהינם דברים אסורים ואין כחם לבטל זה את זה [ועיין עוד בחידושי חתם סופר פה שמאריך בסברות אלן].

22. התוספות בקידושין [לו ב] מביאים את שאלת האבן עזרא, על הדין שאדם שיש לו מצה העשויה מקמח חדש, אסור לו לאוכלה לפני ט"ז בניסן, שמקריבים בו העומר להתיר איסור חדש. וקשה, שתבוא מצות עשה של אכילת מצה ותדחה את הלא תעשה של איסור חדש, והקשה על כך הגאון רבי יהונתן אייבשיץ, הרי הגמרא בימא פ א אומרת שבימי אבלו של משה נשתכחו השיעורים של כזית וכדומה, ואם כן, יתכן שאוכל יותר מכזית, ובה אינו מקיים מצוה, ועובר על איסור חדש. ותיריך, שיכול לקחת כזית מצה כפי המקובל בידינו, ויקח עם זה כזית מרור, וממה נפשך, אם זה

מתקיף לה רב אשי: אי הכי, שרבנן סוברים כמו שאמר רבי יוחנן, שאסור לאכול את כולם בכריכה אחת, מאי "אפילו" שאמרו חכמים, ששמע שיכול לאוכלם בין בכריכה אחת בין בשתי כריכות!?

אלא, אמר רב אשי: האי תנא הכי קתני: יכול לא יצא בהו ידי חובתו אלא אם כן כורכין בבת אחת ואוכלין כדרך שהלל אוכלין?

תלמוד לומר "על מצות ומרורים יאכלהו", אפילו זה בפני וזה בפני עצמו.

שהתנא של הברייתא באמת סובר שיכול לאוכלם בין בכריכה אחת בין בשתי כריכות, אולם עיקר דברי רבי יוחנן לא נדחו, שקבלה היתה בידו שיש חכמים החולקים לגמרי על הלל ואוסרים בכריכה אחת. אלא שאין הם החכמים של ברייתא זו אלא חכמים אחרים. השתא, דלא איתמר הלכתא לא כהלל

ומהרור בבת אחת, ואוכלין, שנאמר "על מצות ומרורים יאכלהו" את הפסח, דהיינו בבת אחת.

הרי, שהלל סבור שמצות אין מבטלות זו את זו, (24) שאם לא כן, לא היה יכול לאוכלם כשהם מכורכים ומעורבים יחד, שהרי כל אחד מבטל את השני.

אמר רבי יוחנן: חולקין עליו חביריו על הלל!

דתניא: יכול יהא כורכין בבת אחת, ואוכלין כדרך שהלל אוכלין?

תלמוד לומר "על מצות ומרורים יאכלהו" ומזה שלא אמר הכתוב "יאכלו", והיינו יודעים שזה הולך על הפסח, שהרי לפני זה כתוב "ואכלו את הבשר בלילה הזה", משמע שיכול לאוכלם אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו.

מצוות מבטלות זו את זו, וכאן יש גילוי מיוחד בתורה שצריך לכורכם יחד ואינם מבטלים זה את זה. ומתוך הר"ן שהרי גם הלל מודה שמצה בזמן הזה דאורייתא, כלומר, שמצות מצה אינה תלויה בקרבן פסח, ואם כן איך מקיים את המצוה הזו העצמית כשכורכה עם פסח, הלא במצה נאמרו שתי מצוות, אחת לאוכלה בכריכה עם פסח והשניה מצוה עצמית כפי שאנו עושים היום, והמצוה העצמית איך התקיימה בזמן שכרכה עם פסח, ומזה מוכיחה הגמרא שמצוות אינן מבטלות זו את זו, בחידושי רבינו דוד מתוך על זה, כיון שבדיעבד גם הלל מודה שיוצא אף אם אכלן כשאינם כרוכים זה בזה, אם כן מזה שהתורה התירה לעשות זאת אף לכתחילה, זה הוכחה שאין מצוות מבטלות זו

זכר לשעבוד כמרור וגם זכר לגאולה כארבע כוסות ומסובין. אבל בסוף הסדר אוכלים פסח לשובע, שישאר טעם פסח בפה, ובא לרמז שהמזכרת שישאר לנו מלילה זה, זו הגאולה. אולם כל זה לרבנן, ולהלל שהיה כורך, אם כן גם המרור נאכל על השובע, ולכאורה קשה, מה הענין שישאר טעם מרור בפה? הרי השעבוד חלף עבר לו, ועל זה תירצו במדרש "השביעני במרורים", כלומר, זה שמרור נאכל על השובע ונשאר טעמו בפה, הוא משום שהרוני לענה בתשעה באב, ובאה אכילתו להראות שגם את המרירות נזכור, ועוד נטעם אותה בעתיד.

24. התוספות מקשים על זה, מה ההוכחה שמצוות אינן מבטלות זו את זו, אולי תמיד

שצריך דוקא בכריכה אחת, ולא כרבנן של רבי יוחנן [ולא של הברייטא] שסוברים שאוכל רק בשתי כריכות, מברך על המצה לבד "על אכילת מצה" ואכיל [זה אף להלל כדלעיל, שמצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן].

והדר מברך⁽²⁵⁾ על המרור לבד "על אכילת מרור", ואכיל [כי שמא הלכה כרבנן שכל אחד צריך להיות לבד].

והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא

את זו, שאם היו מבטלות, לא היתה התורה מתירה לעשות זאת, כיון שיש את האפשרות לאכול כל אחד בפני עצמו. והתוספות עצמם מתרצים על זה, שבשלמא אם נאמר שמצות אינן מבטלות זו את זו, אם כן כבר ידענו שמתר לכוון מצה ומרור ביחד, ומה באה בתורה להוסיף בפסוק "על מצות ומרורים יאכלהו", בהכרח שבאה להוסיף שזה מצה לכוון. אבל אם נאמר שתמיד הכלל שמצות מבטלות זו את זו, אם כן הפסוק של "על מצות ומרורים" בא לומר רק שפה מותר לכוון יחד, אבל מנין לנו שמצוה לכורכם יחד, ומזה שהלל אמר שזה מצוה לכורכם, מוכח שגם בשאר המצוות אינם מבטלות זו את זו.

באיטורי אכילה כגון כלאי הכרם ובשר בחלב, שאף שלא מוזכר בתורה לשון אכילה, בכל זאת שיעורם בכזית כיון שזה עניני אכילה, וכן הדין לענין מרור. ותירץ הגר"ח שאין אכילת מרור מצוה בפני עצמה כמבואר ברמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז' הלכה י"ב, אלא זוהי הצורה איך נאכל קרבן פסח, שצריך לאוכלו על מצות ומרורים, וממילא כיון שאין זו מצות אכילה מצד עצם המרור, לא שייך להקשות שיעטרכו כזית כמו בשאר עניני אכילות בתורה, וכזה גם מתרץ הגר"ח את קושיית השאגת אריה, שעל אף שהוקשה אכילת מרור לאכילת מצה בפסוק על מצות ומרורים יאכלהו, מכל מקום, בדין אכילת מצה הכתוב בפסוק זה, גם כן אין דין כזית, שגם המצה הנזכרת פה היא בתור חלק מאכילת קרבן פסח, רק שבמצה יש מצוה נוספת, מצוה עצמית של "בערב תאכלו מצות", ולכן צריך במצה כזית. אבל מצות מרור הוקשה רק למצות מצה הקשורה לקרבן פסח, ולא למצות מצה העצמית, ועיין בשיעורי רבי שמואל על פסחים דף ל"ט שהקשה מדברי רבא [קכ ב] אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לרבי אלעזר בן עזריה לא יצא, כיון שהוקשה לפסח דינה כפסח שזמנו עד חצות. ולדברי הגר"ח קשה שרק המצוה של אכילת מצה עם קרבן פסח יחד, היא הוקשה לקרבן פסח, אבל המצוה של בערב תאכלו מצות, שממנה לומדים שאכילת מצה יש לה חיוב עצמי זה לא הוקשה לקרבן פסח.

25. הרא"ש מחדש שאכילת מרור מצד עצם החיוב של אכילת מרור יוצאים בפחות מכזית, ורק מחמת שבנוסח הברכה מזכירים על 'אכילת' מרור, ואין אכילה פחות מכזית, לכן צריך כזית, ומבאר השאגת אריה בסימן ק' שהטעם שלא צריך כזית, זה מפני שבתורה לא נזכר לשון אכילה על מרור, ואף שכתוב על מצות ומרורים 'יאכלהו', לשון האכילה המוזכרת בפסוק זה מתייחסת לקרבן פסח, שיהיה הקרבן נאכל על מצות ומרורים. והקשה על כך השאגת אריה, הרי הוקשה אכילת מרור לאכילת מצה כמבואר לעיל ל"ט, ואם כן כפי שבמצה צריך כזית, כן במרור יעטרכו כזית, עוד הקשה הגר"ח שאף שלא מוזכר לשון אכילה על מרור, בכל זאת כיון שמצוותו היא לאכול, צריך כזית, וכפי שמצאנו

בחרוסת, אלא צריך להשקיעה כולה בחרוסת משום קפא, כדי לבטל את הארס שבחזרת, כי השרף שבחזרת יש בו ארס כמו בצל.

וכאשר הוא משקיעה כולה בחרוסת, בהכרח נוגע בידו במשקה שבחרוסת, ולכן הוא צריך נטילת ידים לפני הטיבול הראשון, כדין דבר שטיבולו במשקה.

דאי פלקא דעתך לא צריך לשקועיה, נטילת ידים למה לי, הא לא נגע בידו במשקה!

ודחינן: ודילמא לעולם אימא לך לא צריך לשקועיה, וקפא מריחא מיית, הריח של החרוסת בלבד כבר "ממית" [מבטל] את הארס של החסא גם מבלי שישקענה כולה.

אלא למה לי נטילת ידים?

דילמא משקעו ליה, שתיקנו חכמים שמא ישקיענה כולה, ואז ידו נוגעת במשקה.

ברכה, (26) **זכר למקדש כהלל**, כדי לעשות זכר למה שהלל היה עושה בזמן המקדש, שהיה אוכל הכל בכריכה אחת.

אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: כל דבר שטיבולו במשקה, שטבלו במשקה, כגון ירק שטבלו בחומץ, צריך נטילת ידים. (27)

כי ידים שאינם נטולות יש עליהן טומאה מדרבנן בדרגה של "שני לטומאה", וכאשר הן נוגעות במשקה, נטמא המשקה ונהיה ראשון לטומאה, לפי הכלל ש"כל דבר הפוסל את התרומה, דהיינו, שני לטומאה, מטמא את המשקין [ואפילו חולין] להיות ראשון לטומאה".

אמר רב פפא: שמע מינה: האי חסא כשנטולו לטיבול ראשון [כשאיין לו ירק אחר].

צריך לשקועיה בחרוסת. שלא די שטיבילנה קטו-ב

כזית מחמת נוסח הברכה ולא מצד מצות מרור. השאגת אריה מקשה עוד קושיות על הרא"ש ומסקנתו שמצד מצות מרור חייבים כזית ולא רק מחמת נוסח הברכה, ולכן גם בכורך צריך כזית מרור, וכן נפסק להלכה במשנה ברורה סימן תע"ה סעיף ט"ז, ובכתב סופר [אורח חיים סימן פ"ו] כתב שאפילו לדעת הרא"ש צריך כזית שהרי הלל בעצמו כשהיה כורך פסח מצה ומרור, היה מברך אשר קדשנו וצונו לאכול פסח מצה ומרור, והיה צריך לאכול כזית מרור מחמת נוסח הברכה, ואם כן אף שאנו לא מברכים, מכל מקום הרי אנו עושים כורך זכר להלל וכיון שהלל היה צריך כזית, גם אנו צריכים כזית.

27. אף שמטרת הטיבול לא היתה לשם אכילת האוכל עם הטיבול, אלא כדי להרוג את

26. הרא"ש בפסקיו בסימן כ"ה כתב, כיון שמברכים על המרור "אשר קדשנו במצותיו וציונו על 'אכילת' מרור", לכן, כיון שהזכיר שם אכילה, צריך לאכול כזית. ומשמע מדבריו שמצד מצות מרור, אין צריך דוקא כזית, ורק מחמת נוסח הברכה צריך כזית. ולפי זה דן השאגת אריה בסימן ק' האם במרור של כורך צריך כזית, או שמא כיון שלא מברכים עליו, אם כן אפשר לאכול גם פחות מכזית, והשאגת אריה מקשה מהמשנה לעיל ל"ט שכתוב שם אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח ומצטרפים זה עם זה, ומפרש רש"י מצטרפים, דהיינו שאם אכל חצי זית מחזרת וחצי זית מחסה יצא, הרי מפורש שצריך כזית למצות מרור, אמנם כבר כתב על זה הלקט היושר שהרא"ש מפרש את המשנה שחייבים לאכול